

Beurtgezangen voor Gerrit Hartvelt

Het Kamper studentendispuut Anathema is opgericht in 1966. De leden van de eerste jaren hebben het contact met elkaar niet verloren en ook niet met professor dr. Gerrit P. Hartvelt, ereid van Anathema. Leven en werk van deze hoogleraar is reeds uitvoerig beschreven in bundels en geschriften. Dit boekje bevat aanvullingen van meer informele en persoonlijke aard. Ter gelegenheid van zijn 90-ste verjaardag zijn bijdragen van de 'oude' Anathemen gebundeld: een Liber Amicorum. Het biedt verhalen van allerlei aard, van persoonlijke notities tot wetenschappelijk werk, veel herinneringen aan de studententijd in Kampen en vooral aan Gerrit Hartvelt en zijn vrouw Janny.

Het 'beurtgezang der sferen' klonk door in het afscheidscollege van Hartvelt en krijgt een echo in enige bijdragen. Vandaar de titel BEURTGEZANGEN.

Onderstaand artikel van de hand van Margriet Gosker en Ferenc Postma: 'Als ballingen aan de boorden van de Amstel' is verschenen in: *Beurtgezangen*, Heemstede 2011, 27-35. Het notenapparaat is in deze digitale versie toegevoegd.

ISBN: 978-90-76241-37-1
2011 1e druk, 72 pagina's, Paperback

Als ballingen aan de boorden van de Amstel ... (1)

door Margriet Gosker en Ferenc Postma

Inleiding

Bij ons laatste bezoek aan Gerrit Hartvelt, een paar maanden geleden, haalde hij als vanzelfsprekend de modernste I-PAD tevoorschijn. “Waar woonde jij vroeger, Margriet?” In no time toverde hij oude foto’s van de Voorstraat, de Buitenhofstraat en de Groenestraat op het touchscreen. Oude tijden herleefden in onze gesprekken, maar ook de nieuwste ontwikkelingen in kerk en theologie passeerden de revue. Heerlijk.

Het verheugt ons bijzonder een bijdrage te mogen leveren aan dit Album Amicorum ter gelegenheid van de negentigste Dies Natalis van Gerrit Hartvelt, erelid van het befaamde studentendispuut, de Hetaireia fff Anathema. Was de verhouding hoogleraar-student in de zestiger jaren van de vorige eeuw al aanmerkelijk minder afstandelijk geworden dan in de stugge jaren vijftig het geval was, sinds Margriet in 1966/67 haar tentamen Heussi met goed gevolg bij professor Hartvelt aflegde, kon de relatie niet meer stuk. En deze is in de loop der jaren alleen nog maar hechter geworden, ondanks het feit dat Hartvelt zich - enkele maanden nadat hij Margriet op Heussi had getentamineerd - onverhoeds liet ontvallen, dat hij haar in vergelijking tot haar medestudenten eigenlijk te hoog had becijferd.

Als ballingen...

Kort daarop verliet Margriet de goede stad Kampen en vertrok naar Amsterdam om haar theologische studiën voort te zetten aan de Vrije Universiteit. Tegelijkertijd deed een aantal studenten van de Broederweg hetzelfde, met name om de ietwat bedompte Kampense atmosfeer ‘in theologicis’ te ontvluchten.

Samen met deze vrijgemaakte broeders, als ballingen aan de boorden van de Amstel, kwam de fiere Margriet naar - toentertijd - het Provisorium, hetgeen menig Corpslid in verwarring bracht.

Want hoe kon een vrouwelijke theologiestudent - uit Kampen notabene - nu van vrijgemaakte komaf zijn?

De oplossing laat zich raden. Margriet had zich wel vrijgemaakt, maar was niet vrijgemaakt. De reden van haar vertrek naar Amsterdam was – behalve in de Kampense sferen - ook gelegen in een verbroken liefdesrelatie met een medestudent, en hing voorts samen met het feit, dat zij steevast als enige vrouw in de collegezaal aanwezig was met zo'n veertig mannen. “Mejuffrouw, mijne heren”.

Hoewel zij de Series Lectionum zeer trouw volgde, was ze een enkele maal toch verhinderd om de colleges bij te wonen, hetgeen Herman Ridderbos dan de opmerking ontlokte: “Goede morgen mijne heren, is de juffrouw er niet?”

FFF ???

Eenmaal in Amsterdam geïmmatriculeerd - na een intake gesprek met professor Kuitert - werd alles anders. Tijdens de colleges Ugaritisch bij M.J. Mulder ontmoette Margriet Gosker de liefde van haar leven en ofschoon Ferenc Postma geen deel had gehad aan de vrolijke en turbulente beginjaren, die als de bloeitijd van de Hetaireia fff Anathema te typeren zijn, werd hij hartelijk opgenomen in de vriendenkring, die Anathema nu nog steeds is.

De vraag wat FFF nu eigenlijk betekent - in de loop der jaren geregeld door Gerrit Hartvelt aan Margriet gesteld - heeft ze nooit adequaat beantwoord. Sommige geheimen gaan mee het graf in, omdat ze bij openbaarmaking hun glans volkomen zouden verliezen. En dat geldt zeker voor studentikoze geheimen, die zesenvestig jaar na de oprichting van Anathema (in 1965) nog steeds van kracht zijn. “My lips are sealed”.

Afscheidscollege

Ferenc Postma is wetenschapper geworden en Margriet Gosker werd predikant, eerst in Heerhugowaard en vervolgens in Oostzaan, Amstelveen, Venlo en Boxmeer. De band met Gerrit en Janny Hartvelt is door alle jaren heen gebleven.

Wat een heel diepe indruk op ons heeft gemaakt, was de diepgang van Gerrits afscheidscollege, dat als onderwerp had: Gezang 461.

Gezang 461:

*Alle volken, looft de Here,
aarde, zing een vrolijk lied!
Juicht nu allen, geeft Hem ere:
Hij vergeet de zijnen niet!
In het beurtgezang der sferen,
in des afgronds bange kreet
ruist de lof, de lof des Heren,
die de zijnen niet vergeet.*

Het was werkelijk een prachtig college, van iemand met statuur. Gerrit Hartvelt heeft toen met zijn weergaloze oratorische gaven en zijn subtiele woordspelingen zijn gehoor er toe gedwongen ademloos te luisteren naar wat hij ons te zeggen had.

Gekozen is gekozen

Onder die titel schreef Hartvelt een boekje, dat nu bij de ramsj ligt en dat wij onlangs voor een enkel Eurootje hebben aangeschaft. We kregen voor die ene Euro zelfs twee exemplaren thuisgestuurd, zodat we Gerrits bespiegelingen letterlijk aan elkaar kunnen voorlezen. Dat doen we dan ook dagelijks na de maaltijd en dat is ruim zestig bladzijden genieten. Een voor Hartvelt typerende zin: Jezus is meer geweest dan zijn lotgevallen.

De tijd in Oostzaan

Ferenc Postma en Margriet Gosker (beiden gepromoveerd aan de Károli Gáspár Református Egyetem te Budapest) hebben gedurende een zestal jaren de pastorie in Oostzaan bewoond. Margriet werd daar in 1979 bevestigd als gereformeerd predikant en gaf mede leiding aan het Samen op Weg Proces, wat tot gevolg had, dat bij het aangaan van de federatie het gereformeerde kerkgebouw werd overgedragen aan de vrijgemaakte broeders en zusters. Hervormd en gereformeerd kerkt nu samen in de Grote of Catharinakerk te Oostzaan. Daarmee werd de gereformeerde Margriet opgenomen in een illustere hervormde traditie. Haar naam werd gecalligrafeerd op het predikantenbord, waarop we ook de naam vinden van o.a. ds. Johannes Albertus Zaunslifer.

Deze Oostzaanse predikant heeft een bijzondere rol gespeeld bij de hulpverlening aan de Hongaarse predikanten, die door Michiel de Ruyter van de galeien, waarop ze als galeislaven moesten werken, werden bevrijd.

Als een ode aan Gerrit Hartvelt en als een herinnering aan zijn lieve vrouw Janny dragen wij onderstaand artikel, dat nog niet in Nederland werd gepubliceerd, aan hen beiden op.

Dr. Margriet Gosker is predikant in Boxmeer en tevens lid van de Beraadgroep Geloven en Kerkelijke Gemeenschap van de Raad van Kerken in Nederland voor de Basisbeweging. Ze is lid van de redactie van het Dogmatisch Leergesprek over Ambt, Ordinatie en Episkope van de GEKE (Gemeinschaft Protestantischer Kirchen in Europa) en lid van de Beraadgroep Oecumene van de PKN. Ze was tot 2010 lid van de “Joint Working Group” ter voorbereiding van de oprichting van de World Communion of Reformed Churches. Ze is secretaris van het Catharina Halkesfonds.

Als ballingen aan de boorden van de Amstel ... (II)

De bijdragen van acht Hongaarse galei-predikanten in het *Album Amicorum* van Ds. Johannes Albertus Zaunshlifer: Amsterdam, 27 October 1676

Bevrijding

Het memorabele feit dat Neêrlands grootste admiraal, Michiel Adriaenszoon de Ruyter (1607-1676), op de 11e Februari 1676 - in de baai van Napels - 26 Hongaarse predikanten van de Spaanse galeien bevrijdde, heeft ook in protestantse kringen in het Hongarije van nu nauwelijks aan actualiteit ingeboet. Nog in Februari 2001, 325 jaar na dato, zo lazen we, klonken er bijvoorbeeld te Debrecen vele woorden van "dankbare herinnering" en werden er plechtig kransen gelegd bij het De Ruyter-monument, schuin achter de Nagytemplom, in het park vlak voor het imposante Református Kollégium. Dat laatste gebeurde ook op 26 October 2007, gedachtig aan het geboortejaar van De Ruyter, toen 400 jaar geleden.

Zürich als toevluchtsoord

Wie de intrigerende geschiedenis verder kent, weet dat de door hem bevrijde "galei-predikanten" naderhand - via Venetië - een veilig thuis vonden in het Zwitserse Zürich, waar zij - eind Mei 1676 - met open armen werden ontvangen. Een aantal andere Hongaarse predikanten, onder meer vrijgekomen uit de kerkers van Buccari (oftewel Bakar, bij Fiume), voegde zich daar medio Juli nog bij hen. Zo werd Zürich - bijna anderhalf jaar lang - een gastvrij toevluchtsoord voor de ontheemde en berooide Hongaarse ballingen en tegelijkertijd het centrum van waaruit zij trachtten - ten einde eenmaal terug te kunnen keren naar hun vaderland - binnen Europa de politieke druk van protestantse zijde op de regering in Wenen te vergroten.

Naar Nederland

Met het oog op dat laatste ging - reeds eind Juli 1676 - nagenoeg de helft van alle Hongaarse predikanten vanuit Zürich op reis, en wel in twee delegaties. De ene reisde richting Saksen, de andere - en tevens de zwaarste delegatie - begaf zich op weg naar de Nederlanden, te weten twee lutherse predikanten: Balthasar Nickletzius en Thomas Steller, en zes gereformeerde: Stephanus Bátorkeszi, Stephanus Beregszászi, Johannes Jablonczai, Basilius Köpeci, Franciscus Fóris Otrókócsi en Joannes Szomodi.

Op grond van het bewaard gebleven *Album Amicorum* van Balthasar Nickletzius weten we, dat de reis voor een groot gedeelte per schip werd afgelegd, o.a. via Heidelberg, Frankfurt am Main en Keulen, en dat het gezelschap eind Augustus te Utrecht arriveerde. Daar ontmoetten zij - op de 28e Augustus - als een van de eersten de Utrechtse hoogleraar en tevens *rector magnificus* Johannes Leusden, die als geen ander - via zijn oud-student Franciscus Fóris Otrókócsi - op de hoogte was van hun treurige lotgevallen en zich van meet af aan krachtig voor hun zaak had ingezet.

Het weerzien - zo mogen we toch stellen - moet voor hen beiden een onvergetelijk moment zijn geweest. Daarmee begon hun verblijf in de Nederlanden, dat - met verdere bezoeken aan o.a. Leiden, de residentie Den Haag, Haarlem en Amsterdam - tot ongeveer medio November 1676 zou duren, waarna via Rotterdam en Brielle per schip de overtocht werd gemaakt naar Engeland.

Naar Haarlem

Waar en wanneer precies binnen deze context de eerste ontmoeting van de acht Hongaren plaats vond met de Oostzaanse predikant Johannes Albertus Zaunshlifer (1634-1678), valt niet geheel met zekerheid te zeggen. Het *Album Amicorum* van Balthasar Nickletzius wijst evenwel in de richting van Haarlem, gelet op de bijdrage daarin van Lambertus Groen, "Pastor Ecclesiae Harlemensis in Batavis" (Fol. 210 *recto*), gedateerd: Haarlem, 3 October 1676.

Dat Haarlem hier in Frage komt, is ook daarom niet ondenkbaar, omdat de gemeente van Oostzaan (oftewel "Oost-Sanen", zoals Zaunshlifer zelf schrijft) kerkelijk gesproken tot de classis Haarlem behoorde.

Een (kerkelijke) bijeenkomst te Haarlem, in de eerste week van October 1676, lijkt dan ook het meest waarschijnlijke antwoord te zijn, kort voor hun doorreis naar Amsterdam, waar zij relatief gezien de langste tijd zouden doorbrengen.

Naar Amsterdam

Bij deze eerste kennismaking zou het echter niet blijven. Vast staat, dat er te Amsterdam - aan het einde van diezelfde maand - nog tenminste twee andere ontmoetingen volgden, en wel kort na elkaar: Op de 25e October "vereerde" Zaunslifer Balthasar Nickletzius met een vriendschappelijke bijdrage in diens Album, terwijl twee dagen later - op de 27e - alle acht Hongaarse predikanten op hun beurt een bijdrage schreven in het *Album Amicorum* van Zaunslifer, dat hij - na het jarenlang niet meer gebruikt te hebben - kennelijk speciaal voor die gelegenheid naar Amsterdam had meegebracht. Hun handschriftelijke bijdragen zijn - zo kunnen we hier vaststellen - tegelijk een laatste afscheidsgroet geweest.

Multa charitatis opera

Toch is hiermee het laatste woord over Zaunslifer zelf nog niet gezegd. In hun bijdragen gaven de Hongaren immers niet alleen op hoffelijke wijze - met gebruikmaking van vele superlatieven: "minister fidelissimus", "minister zelosissimus", "frater in Christo Jesu dilectissimus", etc. etc. etc. - uiting aan hun gevoelens van hoogachting voor de weleerwaarde Oostzaanse "pastor".

Tegelijkertijd betuigden zij hem hun dank voor de vurige ijver, waarmee hij zich voor hun zaak had ingezet, en voor de vele blijken van christelijke naastenliefde, die hij hun - "in naam van de Here" - had doen toekomen: "multa charitatis opera", zoals Balthasar Nickletzius schrijft. De eerste kennismaking te Haarlem was - zoveel is wel duidelijk - dus niet zonder verdere gevolgen gebleven. Het benarde lot van de Hongaarse predikanten en hun berooide positie moeten op Zaunslifer een diepe indruk gemaakt hebben en hem - binnen de plaatselijke gemeente en de classis - tot het inzamelen van vele "subsidiën" hebben aangespoord.

In een - extra - vergadering van de classis Haarlem - nog op de 20e

October - werd ten aanzien van de "Hongarische Predicanten" besloten, dat "yeder kerke het syne tot een liberaler subsidie voor dese Eerw[aaarde] mannen sall toe brengen", d.w.z. dat alle kerkelijke gemeenten in de classis ten gunste van de eerwaarde Hongaarse predikanten "liberaler", oftewel financieel nog ruimhartiger, zouden bijdragen dan tot dan toe het geval geweest was. Het kost weinig moeite om Zaunslifer hier als de drijvende kracht achter dit besluit te zien. Kennelijk werd hij door de classis ook met de overdracht van al de ingezamelde gelden belast.

Dat alles werpt tegelijk een helder licht op zijn twee ontmoetingen - eind October - met de Hongaarse delegatie te Amsterdam, zo kort na elkaar. Beide keren - zo mogen we concluderen - stonden in het teken van de christelijke "charitas", concreet de kerkelijke offervaardigheid, resp. de overdracht van de ingezamelde gaven: Op de 25e (een zondag !) vanuit de kerk en de plaatselijke gemeente van Oostzaan, op de 27e October daarop volgend uit naam van de classis Haarlem. Zou Balthasar Nickletzius Zaunslifer op het idee gebracht hebben om bij die laatste gelegenheid zijn "vergeten" *Album Amicorum* mee te brengen ...?

Uit andere bron weten we, dat de Hongaarse ballingen ook door hun geloofsbroeders te Amsterdam - classis, kerkenraad en diakonie - van menig "subsidie" werden voorzien, "tot bijstand in dese droevige ongelegentheid". Zo legden zij op de 3e November 1676 - precies een week na hun afscheid van Zaunslifer - nog een bezoek af bij de Amsterdamse diakonie, waar zij met blijdschap een laatste kerkelijke "gifte" mochten ontvangen. Aan het einde van diezelfde week zouden de acht hun logement aan de "boorden van de Amstel" verlaten, op weg richting Engeland.

Acht "Hongaarse" Album-bladen

De acht "Hongaarse" Album-bladen - die tot nu toe onopgemerkt bleven - getuigen alle - zonder uitzondering - van "een ongebroken geloof" en van "een onwankelbaar Godsvertrouwen", ondersteund en bekrachtigd door vele citaten uit het Oude en Nieuwe Testament (in het Latijn, het Grieks en het Hebreeuws). Tegelijkertijd - en eveneens zonder uitzondering - maken alle bijdragen duidelijk, hoezeer de Hongaren hun verblijf in de

Nederlanden - ook dat in het grote en fascinerende Amsterdam - hebben ervaren als een verblijf "in ballingschap" (het woord "exul", "balling", klinkt hier maar liefst tot acht maal toe). Toch is er in dit alles geen ruimte voor droefheid of - erger nog - wanhoop. Integendeel: In alle nood is het immers God die uitkomst weet (Basilius Köpeci), en die nooit of te nimmer in de steek laat wie zijn vertrouwen op Hem stelt (Joannes Szomodi). Als zodanig bieden de acht "Hongaarse" bijdragen een krachtige echo van wat Zaunschlifer zelf - om hier met hem te eindigen - twee dagen tevoren - in navolging van Luther - in het *Album Amicorum* van Balthasar Nickletzius had geschreven: "Nemo nos laedet, nisi q[ui] Deu[m] vicerit ...".

* Zie voor de volledige tekst: *Acta Neerlandica* [DE, Debrecen], VIII (2011), 93-113.

Dr. Ferenc Postma (1945) was tot November 2010 werkzaam als theoloog en filoloog aan de Vrije Universiteit te Amsterdam (Theol. Faculteit) en is sinds Januari 2011 als Honorary Fellow verbonden aan de Bibliotheek van de Vrije Universiteit, afd. Bijzondere Collecties, speciaal voor het onderzoek naar de historische relaties tussen Hongarije en Nederland. Sinds 1997 is hij eveneens als buitengewoon hoogleraar verbonden aan de Károli Gáspár Református Egyetem te Budapest.

APPENDIX

De acht "Hongaarse" bijdragen in het *Album Amicorum* van Ds. J.A. Zaunschlifer.

- Geordend naar de nummering van de bladen.
- Voorzien van verklarende aantekeningen.

Bijdrage I.

Fol. 97 [*recto*].

Johannes P. Jablonczai - [Jablonczai János]

Rom. 14.8.

Nam sive vivimus, D[omi]no vivimus, etc.

Honoris & memoriae Τεκμεριον Reverendo ac Clarissimo Viro D[omi]no Alberto Zaunschlifero, Eccle[si]ae Ostzanensis Pastori vigilantissimo, suique memoriam commendat Johannes P. Jablonczai, Ungarus, olim in Eccl[esi]a Bejensi in Patria Pastor, post pro testimonio JEsu in carceribus & Triremibus Neapolitanis captivus, nunc exul in oris Hollandor[um] Amstelae 1676
27. Oct.

Aantekeningen:

1. Romeinen 14.8 [NBG 1951]: "Hetzij wij dan leven, hetzij wij sterven, wij zijn des Heren".
2. Τεκμεριον - Lees: Τεκμήριον - "sign", "symbol", "proof" (zie: Liddell-Scott, 1768).
3. Zie over Jablonczai: Szinnyei, Deel V, 249-250 (s.v. Jablontai). Hij was voorheen ("olim") - zoals hij hier zelf schrijft - geref. predikant te Bejc.
4. Fol. 97 [*verso*] is blanco.

Bijdrage II.

Fol. 141 [*recto*].

Basilius Kalter Köpecinus - [Köpeczi Balázs]

יהוה קרן ישעי ומתגבי

Ἐν ἀπόροις πόρον εὗρισκε ὁ Θεός.

Act[a] 20.32. Per accommodationem: Commendo vos DEo,
(Qui ex charitate ministrastis, et ministratis Christi servis,
Hebr. 6) et sermoni gratiae ipsius. Adsit DEus vobis
Spiritus sui gratia, ut salvi, ac incolumes DEo, Ecclesiae,
et Patriae vivere possitis.

2 Thess. 1.5. Az Ur emlékezzék meg a' ti munkás szerete-
tétéről, melyet az Ur nevében mi hozzánk meg muta[t]-
tatok. Hungarus Hungarice Scripta legenda dedit.

Ex Triremibus Hispanico Neapolitanis, per admiranda[m] DEi
Providentiam benigne liberatus, Christi Servus, ac Martyr
Jesu, Basilius Kalter Köpecinus Ungarus; nuper
Ecclesiae reformatae Szcharosiensis Minister, nunc
vero pro veritate Evangelica exul, Sic memori-
am sui cum voto gratulatorio commendat Viro admo-
du[m] Reverendo, ac Clarissimo D[omi]no Alberto Zaunchlifero,
Verbi Divini Ministro zelosissimo, amica manu.
Amsterodami, A. 1676 die 27. [Octo]bris, in exilio, etc.

Aantekeningen:

1. Hebreeuws - Deel-citaat uit Psalm 18.3 (= II Samuël 22.3) [NBG 1951]: "O, Here, ..., hoorn mijns heils, [en] mijn burcht ...". - N.B.: Hier ongetwijfeld te lezen als een nominale zin: "De Here *is* de hoorn mijns heils en mijn burcht".
2. Grieks - πόρος: "a way out" (zie: Liddell-Scott, 1451). - "In alle nood weet God uitkomst".
3. Acta [= Handelingen der Apostelen] 20.32 [NBG 1951]: "En nu, ik draag u op aan den Here ...".
4. Hebreeën 6 - Bedoeld is Hebr. 6.10 [NBG 1951]: "Want God is niet onrechtvaardig, dat Hij uw werk zou vergeten en de liefde, die gij voor [in] zijn naam getoond hebt door de diensten, welke gij den heiligen [sc. *per accommodationem*: ons, dienaren van Christus uit Hongarije] bewezen hebt en nog bewijst".
5. II Thessalonicenzen 1.5 [NBG 1951]: "... een bewijs van het rechtvaardige oordeel Gods, dat gij het Koninkrijk Gods waardig geacht zijt, voor hetwelk gij ook lijdt". - N.B.: De Hongaarse tekst die hierop

volgt, refereert opnieuw aan Hebr. 6.10 (zie boven): "Moge de Here uw werk gedenken, dat gij uit liefde in naam van de Here aan ons hebt betoond".

6. Köpeczi was voorheen - zoals hier blijkt - geref. predikant te Szkáros (nu in Slowakije).

7. Fol. 141 [*verso*] is blanco.

Bijdrage III.

Fol. 142 [*recto*].

Steph[anus] K. Beregszaszius - [Beregszászi István]

Est nescia mortis gloria. Gloria perpetua residet in humili.

In honorem Reverendi atque Clarissimi, Piissimique
Viri, Domini Alberti Zaunchliferi, verbi DEi
Ministri, erga Exules JESU Christi Zelosissimi,
Paucula haec amoris christiani testandi ergo L.M.Q.
apposuit Steph. K. Beregszaszius, ^{⊙EOM}mysta
quondam Eccl[esi]ae Refor[matae] Hanvaiensis in Hungaria,
pro nunc tamen Exul pro Christo, Martyr et ipse DEi.
Amsterdami, A.D. 1676. 27. [Octo]bris.
Symb.
Unum est necessarium.

Aantekeningen:

1. "Est nescia ...". - Mogelijk een referentie aan I Petrus 5.5 [NBG 1951]: "Omgordt u allen jegens elkander met nederigheid, want God wederstaat de hoogmoedigen [die in hun eigenwaan ("gloria") geen rekening houden met de dood], maar den nederigen geeft Hij genade [sc. zijn eeuwige heerlijkheid ("gloria") in Christus]", vgl. ook I Petrus 5.10.

2. L.M.Q. - i.e.: Libens Meritoque, of Lubens Meritoque, "volgaarne, en met recht".

3. ^{⊙EOM}mysta - theomysta: Voorganger in de Goddelijke geheimenissen, oftewel Bedienaar van het Goddelijke Woord: Verbi Divini Minister, Verbi Dei Minister.

4. Symb[olum] - "Unum est necessarium", oftewel "Eén ding is nodig", geschreven in de linker marge, vgl. Lucas 10.42 [NBG 1951]: "... maar weinige (dingen) zijn nodig, of slechts één ...".

5. Zie over Beregszaszius/ Beregszászi: Zoványi-Ladányi, 70 (s.v.). Hij was voorheen ("quondam") - zoals hij hier zelf schrijft - geref. predikant te Hanva (nu in Slowakije).

6. Fol. 142 [*verso*] en Fol. 143 [*recto*] zijn blanco.

Bijdrage IV.

Fol. 143 [*verso*].

Stephanus Bátorkeszi - [Bátorkeszi István]

Gal. 6 vs. 8.

Qui seminat spiritui, ex spiritu metet vitas aeternas.

Admodum R[everen]do ac Clar[i]ss[im]o Viro, D[omi]no
Alberto Zaunchlifero, M[inist]ro Verbi Dei fid[eli]ss[im]o,
in perpetuam sui nominis memoriam apposuit
Stephanus Bátorkeszi, olim M[iniste]r E[cclesiae] R[eformatae] Wesz-
primiensis; nunc vero pro veritatis Evangelicae
Confessione Exul.

Symb.

Mihi in vita & in morte lucrum est Ch[ris]tus.

Phil[ip.] 1.21.

Amst., die 27. [Octo]bris

A. 1676.

Aantekeningen:

1. Galaten 6.8 [NBG 1951]: "... wie op (den akker van) den Geest zaait, zal uit den Geest eeuwig leven oogsten".
2. Symb[olum] - Philippenzen 1.21 [NBG 1951]: "Want het leven is mij Christus en het sterven gewin".
3. Zie over Bátorkeszi: Szinnyei, Deel I, 691 (s.v.). Hij was voorheen ("olim") - zoals hij hier zelf schrijft - geref. predikant te Veszprém.

Bijdrage V.

Fol. 144 [*recto*].

Balthasar Nickletzius - [Nikléci Boldizsár]

Non enim injustus Deus, ut obliviscatur operis
vestri, et dilectionis, quam ostendistis in nomine
ipsius.

Ebr. 6.10.

Quia debui, testari volui haec, de Viro
Clarissimo Doctissimo Domino Alberto
Zaunchlifero, postquam ab eo multa cha-
ritatis opera expertus fui Baltha-
sar Nickletzius, nuper Eccl[es]iae Also-
Strehovien[sis] V.D.M.; nunc vero pro
testimonio Jesu Exul.

Amsterodami, 27. [Octo]br[is].

Aantekeningen:

1. Hebreeën 6.10 [NBG 1951]: "Want God is niet onrechtvaardig, dat Hij uw werk zou vergeten en de liefde, die gij voor [in] zijn naam getoond hebt ..." [sc. door de diensten, welke gij den heiligen (lees: ons, dienaren van Christus uit Hongarije) bewezen hebt en nog bewijst].
2. V.D.M. - Verbi Divini Minister, Verbi Dei Minister.
3. Nickletzius/ Nikléci was voorheen - zoals hij hier zelf schrijft - luth. predikant te Alsósztrégova (nu in Slowakije).
4. De aanduiding van plaats en datum staat in de linker marge.
5. Fol. 144 [*verso*], Fol. 145 [*recto* en *verso*] en Fol. 146 [*recto* en *verso*] zijn alle blanco.

Bijdrage VI.

Fol. 147 [*recto*].

Thomas Steller - [Steller Tamás]

᾽Ως λυπούμενοι, ἀεὶ δὲ ΧΑΙΡΟΝΤΕΣ.

οὐ γὰρ τὶς πρῆξις πέλεται κρυεροῖο γόοιο.

Viro R[evere]ndo & Eruditissimo D[omi]no Posses-
sori omnia fausta feliciaque cordicitus ap-
precatus, merito memoriam sui com[m]enda-
turus apponere, ut debuit, voluit
Thomas Steller Hungarus, im[m]eritus
Gymnas[i] Neosoliensis quonda[m] Con-Rector,
jam indignus Christi Exul peregrinus.
M[anu] p[ropria].
Sym[b.]
עזרי מעם יהוה
Ps. 121.2.
Amsterodami, VI Calend. Novembr[is]
A[nn]o MDCLXXVI.

Aantekeningen:

1. Grieks - II Corinthiërs 6.10 [NBG 1951]: "... als bedroefd, maar altijd blijde ...".
2. Grieks - Homerus, *Ilias* XXIV.524: "no good comes of weeping" (zie: Liddell-Scott, 1459); letterlijk: "Nullus enim profectus est tristis luctus".
3. cordicitus - "van ganser harte".
4. Sym[bolum] - Psalm 121.2 [NBG 1951]: "Mijn hulp is van den Here".
- De Hebreeuwse tekst is in het origineel verkort aangegeven d.m.v. de drie beginletters: ם ן ץ. - De tekstaanduiding - Ps. - is in het origineel weergegeven met de Griekse hoofdletter: Ψ. - Het geheel staat geschreven in de linker marge, evenals - daaronder - de aanduiding van plaats en datum.
5. Zie over Steller: Zoványi-Ladányi, 556 (s.v.). Hij was voorheen ("quondam") - zoals hij hier zelf schrijft - conrector van het luth. Gymnasium te Besztercebánya (nu in Slowakije).
6. Fol. 147 [*verso*] en Fol. 148 [*recto* en *verso*] zijn blanco.

Bijdrage VII.

Fol. 149 [*recto*].

Joannes Szomodi - [Szomodi János]

Heb. 13.5.

Ipse dixit: Nequaquam te omittam, neque unquam te deseram.

Ante ruat coelum, Deus & sese oderit ipse,
quam sibi fidentem deseruisse queat.

In amicitiae Symbolum R[everen]do ac Clariss[im]o D[omi]no
Possessori, Ministro DEi Eximio, apposuit
Joannes Szomodi, Servus DEi in Hungaria
indignus, nuper ex vinculis Evangelii, trire-
mibus scil. Neapolitanis gratia DEi libera-
tus, nunc Exul.
Amstelodami, 6 Cal. [Novem]bris
A[nn]o 1676.

Aantekeningen:

1. Hebreeën 13.5 [NBG 1951]: "Want Hij heeft gezegd: Ik zal u geenszins begeven, Ik zal u geenszins [nooit] verlaten". - Zie in dit verband ook II Corinthiërs 4.9.
2. "Ante ruat coelum ...". - Hier wordt het thema van het citaat uit Hebreeën 13.5 herhaald en nog eens krachtig onderstreept: "Eerder zal de hemel vergaan, ja God zelf zichzelf haten, dan dat Hij in de steek kan laten [verlaten] wie zijn vertrouwen op Hem stelt".
3. Szomodi was voorheen geref. predikant te Szend.
4. Fol. 149 [*verso*] is blanco.

Bijdrage VIII.

Fol. 150 [*recto*].

Franciscus Foris Otokocsinus - [Otrokócsi Fóris Ferenc]

Philip. 1 vs. 21.

Ἔμοι τὸ ζῆν Χριστὸς, καὶ τὸ ἀποθανεῖν κέρδος.

Admodum Reverendo ac doctissimo Vi-
ro, D[omino] Alberto Zaunshlifero, Ecclesiae Oost-
Zanensis Pastori vigilantissimo, honoris
& amoris ergo tanquam Fautori suo plurimum
observando, & fratri in Christo Jesu dilectis-
simo, apposuit Franciscus Foris Otokocsi-
nus; post vincula Triremium, exul propter
testimonium Jesu.
Amstelodami, die 27. Octob. 1676.

Aantekeningen:

1. Grieks - Philippenzen 1.21 [NBG 1951]: "Want het leven is mij Christus en het sterven gewin".
2. Zie over Foris Otokocsinus/ Otrokócsi Fóris: Zoványi-Ladányi, 446-447 (s.v.). Hij was voorheen geref. predikant te Rimaszécs (nu in Slowakije).
3. Fol. 150 [*verso*] is blanco.

Literatuur en Aantekeningen

Carla Faas (Ed.), *Tableau. [Tentoonstellingscatalogus] van aanwinsten verworven tijdens het bibliothecariaat van Prof. Dr. S. van der Woude, 1.1.1969-30.4.1977* ([Amsterdam], Universiteitsbibliotheek van Amsterdam, 1977). - Zie met name pp. 14-15, voor een nadere beschrijving van het *Album Amicorum* van Ds. Johannes Albertus Zaunslifer en voor verdere gegevens over de eigenaar zelf. Zaunslifer had het Album tijdens zijn studie (theologie en oosterse talen) te Groningen (1651-1655) aangelegd en het daarna ook op zijn *peregrinatio academica* door o.a. Duitsland en Zwitserland (1656-1657) nog regelmatig gebruikt. Eenmaal predikant geworden, besteedde hij er nauwelijks of geen aandacht meer aan. Dat maakt de acht "Hongaarse" bijdragen van 27 October 1676 des te opmerkelijker. Chronologisch gezien waren het tegelijk de allerlaatste bijdragen in Zaunslifers Album.

Het *Album Amicorum* - dat 180 genummerde bladen telt, met in totaal 114 bijdragen - werd in 1973 door de Amsterdamse Universiteitsbibliotheek (UvA) verworven. De huidige signatuur luidt: Hs. XXV C 27.

Zie in dit verband ook: Ferenc Postma - Arian Verheij, 'Vijf album-inscripties van Menasseh ben Israel (1604-1657). Een eerste kennismaking', in: *Alef Beet*. [Tijdschrift van de Vereniging tot bevordering van kennis van Hebreeuws], XI/2 (2001), pp. 23-32, met name p. 29, waar Menasseh's bijdrage in Zaunslifers Album (gedateerd: Amsterdam, 27 April [1654]) wordt behandeld.

*

F.A. van Lieburg, *Repertorium van Nederlandse hervormde predikanten tot 1816*. Deel I: *Predikanten*; Deel II: *Gemeenten* (Dordrecht 1996). - Zie over Ds. Johannes Albertus Zaunslifer deel I, p. 216: Zoon van Ds. Otto Zaunslifer, gedoopt te Amersfoort op 15 Mei 1634; Predikant te Rheinberg [ned.: Rijnberk; lat.: Rhenoberca, resp. Rhenoberga], later Meurs 1657, te Oostzaan najaar 1672, aldaar overleden 1678. - N.B.: Zoals o.a. ook blijkt uit de acht "Hongaarse" bijdragen in zijn Album, stelde hij zich in het dagelijkse leven kennelijk voor als Albertus Zaunslifer. Wat zijn - van oorsprong Duitse - familienaam betreft, schreef hij zelf ook "Zaunslifer".

*

Miklós Asztalos, 'A gályarab Nikléczi Boldizsár diplomáciai utazása', in: *Emlékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik fordulójának ünnepére 1933. Október 7.* (Budapest 1933), pp. 66-72.

Peter F. Barton - László Makkai (Ed.), *Rebellion oder Religion? Die Vorträge des internationalen Kirchengeschichtlichen Kolloquiums Debrecen, 12.2.1976* (Budapest 1977). - Zie in deze bundel met name de bijdragen van resp. Tibor Fabiny (pp. 37-46) en Endre Zsindely (pp. 111-120).

Mihály Bucsay, *Der Protestantismus in Ungarn, 1521-1978. Ungarns Reformationskirchen in Geschichte und Gegenwart*. Deel I-II (Wien-Köln-Graz 1977-1979). - Zie over de periode 1671-1681 ("Das Trauerjahrzehnt") deel I, pp. 178-189.

László Zs. Bujtás, 'A gályarab prédikátorok és Frans Burman levélváltása (1675-1676)', in: *Lymbus*. [Művelődéstörténeti Tár], VI (Szeged 1999), pp. 35-74. - Zie voor de Duitse samenvatting pp. 72-74 ("Der Briefwechsel der ungarischen Galeerensklaven-Prediger mit Frans Burman, 1675-1676").

László Zs. Bujtás, 'A pozsonyi véstörvénytörvényekről és a gályarabságról szóló, magyar szerzőktől származó szövegek sorsa 17-18. századi holland kiadványokban', in: *Könyv és Könyvtár*, XXV (Debrecen 2003), pp. 115-157. - Zie voor de Duitse samenvatting pp. 156-157 ("Die Geschichte der von ungarischen Verfassern stammenden Texte über den Gerichtshof zu Pressburg und die ungarischen Galeerensklaven-Prediger in niederländischen Drucken des 17. und 18. Jahrhunderts").

László Zs. Bujtás, 'A megszabadítással kapcsolatos holland vonatkozású levelek a gályarab prédikátorok levéltárában (1676)', in: *Lymbus 2005*. [Magyarságtudományi Forrásközlemények] (Budapest 2005), pp. 79-93.

László Makkai e.a. (Ed.), *In memoriam eliberationis Verbi Divini Ministrorum Hungaricorum ad triremes condemnatorum MDCLXXVI* (Budapest 1976). - Zie met name pp. 13-14, waar de namen van alle Hongaarse predikanten in kwestie worden vermeld. - N.B.: Deze uitgave bevat ook diverse reproducties van bijdragen in het *Album Amicorum* van Balthasar Nickletzius (zie bijv. op p. 12 de bijdrage van de Utrechtse hoogleraar Johannes Leusden, gedateerd 28 Augustus 1676), dat zich thans in de Nationale "Széchényi" Bibliotheek te Budapest bevindt, signatuur: Ms. 81 Duod. Lat. In dit Album treft men Zaunschlifers bijdrage (gedateerd 25 October 1676) aan op Fol. 144 *recto*.

László Makkai e.a. (Ed.), *Galeria omnium sanctorum: A magyarországi gályarab prédikátorok emlékezete* (Budapest 1976). - Zie met name p. 125, waar de namen van de acht Hongaarse predikanten vermeld worden die nadien de Nederlanden bezochten. - N.B.: Op Stephanus Beregszászi na - die als "gijzelaar" uit de kerker van Triëst was vrijgekomen en naderhand met de ingekerkerden uit Bakar naar Zürich kwam - waren ze alle door De Ruyter van de galeien bevrijd.

E. [= Ödön] Miklós, *De houding der Nederlanden in de Hongaarsche geloofsvervolgingen, 1674-1680* (Amsterdam 1919). - Zie met name pp. 92-101, waar o.a. de "Classicale notulen" (Amsterdam), de "Kerkeradsnotulen" (idem) en de "Notulen der Diaconie te Amsterdam" (van October-November 1676) vermeld staan.

Abraham van Poot, *Naauwkeurig verhaal van de vervolginge aangerecht tegens de Euangelise leeraaren in Hungariën, nevens een bewijs van der selver onschuld aan de rebellie* (t'Amsterdam, By Timotheus ten Hoorn, 1684). - Zie met name pp. 129-143 ("De Naamen der Hungarise Martelaaren").

Etele Thury, *Adatok a magyar protestáns gályarab-lelkészek történetéhez* (Budapest 1912).

Endre Zsindely, *Die Befreiung ungarisch-protestantischer Prediger von den Galeeren und ihre Aufnahme in Zürich vor 300 Jahren* (Zürich 1977). [= Separatdruck aus dem *Zürcher Taschenbuch* auf das Jahr 1978, pp. 119-131.]

*

Bio- en Bibliografische Lexica

József Szinnyei (Ed.), *Magyar írók élete és munkái*. Deel I-XIV (Budapest 1891-1914; Reprint Budapest 1980-1981).

Jenő Zoványi - Sándor Ladányi (Ed.), *Magyarországi Protestáns Egyház-történeti Lexikon*. 3. kiad. (Budapest 1977).

* Gaarne dank ik collega Prof. Dr. A.P. Bos (VU Amsterdam) voor zijn hulp bij de interpretatie, en Dr. Péter Eredics (Rijswijk) voor zijn onmisbare steun bij de transcriptie van de acht "Hongaarse" bijdragen. Laatstgenoemde ben ik bovendien bijzonder erkentelijk voor zijn onderzoek in de archivalische "Acta" van de classis Haarlem (1674-1687), thans aanwezig in het Rijksarchief in Noord-Holland te Haarlem.